

»NARODNA NOŠA« – POVEZANOST PRETEKLOSTI, SODOBNOSTI IN PRIHODNOSTI

POGOVOR Z OLGO HVASTIJA

PRIPRAVIL: MITJA GOBEC

Olga Hvastija je babica, mama hčere in sina, že kot mala deklica pa je v rokah držala škarje in šivanko. Odraščala je v času po 2. svetovni vojni, ko se je kupovalo s kartami na točke in blagovnimi industrijskimi boni, torej v času, ko je primanjkovalo vsega. Tudi ostanki blaga so bili vredni in čisto majhni koščki, t. i. »flik(c)e«, so bili namenjeni njenemu šivanju za punčko. Njena igra je bilo šivanje, ki jo je veselilo takrat in jo veseli še danes. K temu veselju sodijo tudi druga ročna dela, kot so vezenje, pletenje in kvačkanje. Misel, da bi bila po poklicu šivilja, je odločno zavračala, uživala pa je tudi med številkami in si služila kruh v deviznem knjigovodstvu.

Od kdaj in od kod zanimanje za oblačilno dediščino? Je šlo za družinske spodbude?

Doma smo imeli shranjeno prababičino svileno oprijeto bluzo vinsko rdeče barve, ki se je prelivala v mavrični odsev. Čeprav ne vem, od kod sem dobila pobudo, sem si pri 12 letih zamislila, da bi imela moja punčka »narodno nošo«. Mamo sem vztrajno pregovarjala, da sem lahko to bluzo spremenila v koščke – »flike«. Razparala sem vse gubice in jo »prekrojila« v »kikelco« s črnim zametnim trakom in životkom za igračko, ki jo hranim še danes. Veliko pozneje sem spoznala, da sem uničila vreden kos dediščine.

Kmečka občet v Ljubljani je bila zelo privlačna prireditel. Takrat so se odprle stare skrinje (in predalniki), da so prišla stara oblačila spet na svetlo in seveda tudi avbe, peče in pozabljen nakit. Sledila je obnova in izdelava novih manjkajočih oblačil ter pletenje nogavic s »polžki«. Vse to me je navdušilo in leta 1973 sem hčerki zašila »narodno nošo«. Vzorec za zavijačko je pravzaprav avtorski, ker takrat nisem imela nobenih vzorcev oziroma kroja. Pri izdelavi rokavcev mi je pomagala moževa mama, ki je bila kot mladenka zelo lepa in v letih 1911 ali 1912 fotografirana v »ljubljski črni noši s pečo«. Nogavice s polžki sem naročila in jih kupila, vendar mi gospa, ki jih je izdelala, vzorca zanje ni zaupala. Kako se pletejo »polžki«, ni opisano v nobeni knjigi za pletenje in o tej »skrivnosti« je poučena le redka srečnica. Pozneje sem vzorec dobila po prijateljski zvezi iz Bohinja, se ga naučila in pletla nogavice s »polžki in ribjo kostjo« za našo družino. Zanimivo je, da sem veliko pozneje od stare mame iz Ponikev na Dolenjskem v dar dobila nogavice s polžki, ki so sedaj del moje skrite družinske dediščine. Družinskih spodbud pa pred mojim zanimanjem ni bilo.

V čem vidiš pomen zanimanja za oblačilno dediščino?

Vsak človek, ki se zaveda svojega porekla, ima korenine na več področjih in ne samo v oblačilni dediščini. Prav je, da slovenska ustvarjalnost iz preteklosti ne utone v pozabo. Marsičesa ne znamo več. Čas, ki ga živimo danes, ne uči otrok, kako se npr. s sirkovo krtačo ribajo lesena tla. Oblačilno dediščino in njen pomen razumevamo ob pogledu na fotografije starih sorodnikov, slikanih pred sto in več leti.

So pripadnostni kostumi, kakor danes strokovno rečemo »narodnim nošam«, del preteklosti ali del sodobnosti?

Moje (naše družinske) »noše« ali pripadnostni kostumi so za oba spola nastale spontano. Odmik od standardnega prikaza »narodne noše« je mogoče opaziti v mojih poznejših »meščanskih oblekah«. Te obleke so izdelane po lastni zamisli z materiali, ki jih imam ali odkrijem (npr. staro čipko) oziroma dokupim svilo k staremu blagu. Zato mislim, da so pripadnostni kostumi glede vzora del preteklosti, in ker ni pogojev, da bi bili dosledna kopija nekdanjih oblek, so tudi del sodobnosti. Nekoč se je nedeljska oziroma praznična obleka zelo razlikovala od vsakodnevnega oblačila. Spominjam se stare tete iz Ponikev na Dolenjskem, ki je okrog leta 1950 prišla v Ljubljano na Rakovnik. Oblečena je bila v fino rjavo obleko, dolgo krilo z oprijeto bluzo. To obleko je oblekla le za praznike in jo je nosila, dokler ji je bila prav, ne glede na nov način oblačenja. Ta »mašna obleka«, kot so rekli,

Olga Hvastija skupaj s svojem možem v Ljubljani pred proslavo ob 20-letnici osamosvojitve Slovenije. (Foto: Hvastija, 24. 6. 2011.)

je imela pridih nosilke in ni bila samo neka nedeljska uniforma. V času narodnega preporoda so ljudje s praznično obleko – z »narodno nošo« izkazovali svojo pripadnost slovenstvu. Menim, da je danes to bistveni razlog, da se oblečem(o) v »narodno nošo«, da se pokažemo, da smo Slovenci. Danes, v potrošniškem svetu, imamo vsi več ali manj enaka oblačila za petek ali svetek, zato z velikim veseljem oblečemo svoje pripadnostne kostume za praznike z narodnostnim poudarkom, za razne slovesnosti in prireditve.

Kaj je zate več vredno: star oblačilni kos ali po starem oblačilnem kosu izdelan nov?

Star oblačilni kos, ki je še uporaben, vključen v »narodno nošo« in je v uporabi, ima in ohranja svojo vrednost. Na novo izdelano oblačilo pa je odličen zgled, kako ga izdelati (npr. spodnje krilo, ki sedaj ni v rabi). Če je npr. svilen predpasnik v nevarnosti, da razpade, seveda še vedno ima svojo vrednost, tedaj je nov izdelek nujen in čez čas bo tudi ta vrednoten kot del zgodovine.

Peče in avbe mnogim predstavljajo posebno vrednost. Tudi tebi?

Veliko vrednost ima stara avba, ki jo hranim. Izdelana je bila iz materialov, ki jih sedaj težko odkriješ in čelo (čelnik) je skorajda filigransko delo. Tako avbo sem v zelo, zelo slabem stanju kupila pred veliko leti na bolšjaku na Levstikovem trgu v Ljubljani. Nevešča ženska roka je nekoč to avbo že skušala »popravlјati«. Čelnik je nazaj prišla z narobe postavljenim vzorcem in z debelo »špago«! Z veliko truda sem avbo povsem obnovila leta 1987 in 1988 ter ji vrnila njen sijaj. Tako sem jo iztrgala propadu in pozabi. To delo je bila moja prva obnovitev avbe. Moja prva kupljena avba je bila nekaj časa moje veliko zadovoljstvo. Leta 1978 sem na izseljeniškem pikniku v Škofji Loki

spoznala gospo Malko Odar iz Mengša. Kritično si je ogledala mojo družino v »nošah« in me povabila v Mengeš. Izdelava avbe je bil zelo velik izziv za moje roke. Gospa Malka mi je dala nekaj originalnih vzorcev za avbo in mi mimogrede odprla oči, kaj je pravo vezenje in reliefni vzorec s polžki na čelniku (v primerjavi z mojo kupljeno avbo). Prerisala sem vzorce, ki so mi bili všeč, in z nekaj napotki in dragim nakupom zlate niti, bleščic in boljuna (boljun je zlata kovinska špirala, debela kot šivanka) pričela vezenje čelnika za svojo prvo zlato avbo. Končala sem jo leta 1979. Na *Kmečki občeti v Ljubljani* leta 1979 jo je neki Italijan želel kupiti za 600.000 lir, kar je bil takrat ogromen znesek, vendar je avba še naprej krasila mojo glavo. Ker sem delala sama, sem si zamislila podlago na čelniku iz boljuna, da je vezen vzorec bolj viden, reliefni elementi vzorca pa so iz bleščic, kar je spet majhen odmik od tradicionalne stare avbe. Sledila je avba z vezenim reliefnim vzorcem na črnem žametu. Nato sem leta 1981 naredila še eno zlato avbo. Tokrat sem izvezla vzorec z boljonom, izdelala reliefne elemente vzorca, osnova čelnika pa so bleščice. V Retjah, ob 150-letnici Levstikovega rojstva, je to avbo z odlično oceno pohvalila dr. Marija Makarovič, ki je bila takrat v družbi s cenjenim skladateljem Radovanom Gobcem – tvojim očetom. Leta 2000 sem končala popolno obnovo avbe z brokatnim čelnikom, ki je bila last tvoje mame.

Izdelala sem 10 avb – večinoma z zlatovezenim čelnikom, 4 čelnike za avbo, izdelane po originalnih vzorcih, in za deklice oziroma dekleta 9 zavijačk z avtorskimi in originalnimi vzorci. Za pečo se sprva nisem navduševala, potem pa sem videla televizijske oddaje s Tončko Marolt *Kako se veže peča s petelinčkom*. V dar sem dobila fino blago izpred 2. svetovne vojne in rodila se je ideja, da si izvezem pečo. Spet sem vzorec prerisala pri gospe Malki Odar, kupila ustrezno čipko in po veliko urah vezenja sem imela svojo pečo. Pozneje sem v dar dobila dve peči – eno iz Spodnje Šiške v Ljubljani in iz tila s strojnim vezenjem (od svakinje). Obe sta imeli zelo uničeno čipko, prav tako peča, ki

sem jo kupila na boljšem trgu za Ljubljano. Vse peče sem obnovila, ohranila čipko. Sedaj so v uporabi in so velik izziv za zavezovanje na petelina.

Da sklenem misli o tem, kako vrednotim oziroma cenim avbo oziroma pečo. Stare avbe je treba spoštovati in občudovati, vendar imajo tudi nove svojo vrednost, če so izdelane z občutkom in po originalnih vzorcih. Za tak izdelek je treba zelo veliko ur natančnega dela. Imam pa zelo kritičen pogled na avbe, ki so mimogrede narejene, kar tako z malo bleščicami, vijugami in paličicami. In takih je kar veliko.

Zakaj si začela izdelovati »narodne noše«?

Kmečka občeti v Ljubljani je v meni prebudila željo, da bi imela svojo »narodno nošo«. Sprva na to nisem mislila, saj je bil prvi izziv že za

Olga in Kancijan Hvastija leta 1981 na *Dnevih narodnih noš*.

menoj, ko sem leta 1973 šivala »nošo« za hčerko. Po zmerni ceni sem kupila avbo in dolge nogavice, pletene s polžki in ribjo kostjo. V dar sem dobila staro spodnje krilo s široko čipko od moževe tete z Ježice. Rokavce in krilo sem zašila sama, staro podarjeno ruto pa sem popravila. Sledili so obiski muzeja, razstav, iskanje krojev in nasvetov ter dobro opazovanje. Medtem sem že vedela, kako po starem zašiti srajco s širokimi rokavi na zalikane gube. Dveinpolletni sin je bil moj prvi »model« za izdelavo hlač in telovnika. Na 10. kmečki občeti v Ljubljani sem bila v sprevodu že v svoji »noši« z obema otrokoma. Z veliko volje sem izdelala še »gorenjsko nošo« za moža in naslednje leto smo bili vsi v svatovski povorki v Ljubljani, na štehvanju v Savljah in prvič v Kamniku leta 1975 na Dnevu narodne noše. Od tedaj naprej sem ustvarjala »gorenjske noše«, izdelala nove za družino, svakinjo, nečakinjo, prijateljci. Mož se je mojemu navdušenju odzval in skupaj sva iskala izvirne predmete – npr. sklepance, za katere sva odštela veliko denarja. Tudi nakit, broške in uhani, so bili drag nakup. Sčasoma sem dobila v dar, spet kot del skrite dediščine, spodnje krilo od stare mame iz Ponikev na Dolenjskem. Sorodnica iz Trnovega mi je poklonila zelo star svilen predpasnik, plet in zlate uhane. Stare rute so se tudi znašle v mojih rokah in so kljub starosti in popravilu lep kos »gorenjske narodne noše«. Stari kosi oblačil so se pridružili mojim izdelkom in mislim, da se nisem preveč oddaljila od podedovanih oziroma podarjenih.

In zakaj sem začela izdelovati »narodne noše« oziroma pripadnostne kostume? Najprej iz želje, da se kot družina udeležimo svatovske povorke v Ljubljani, nato pa smo se pričeli udeleževati raznih prireditev in dogodkov, kjer smo izžarevali svoj narodni ponos in dali marsikateri prireditvi še bolj slovesen pridih. Odgovor pa je tudi v mojem upanju, da se bo nekaj mojega dela (avbe, zavijačke) ohranilo za prihodnji rod in da sem se oddolžila za uničeno prababičino staro bluzo. In spet je tu povezava med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo.

Se v »narodno nošo« velikokrat oblečete?

Vsako leto je kar nekaj priložnosti. Za marsikatero slavje se odločimo sami in gremo vsi iz družine ali posamič oziroma v dvoje – kakor pač imamo čas. V »nošo« se oblečemo za pomembna slavja, poroke, za kulturne dogodke (100 let OŠ Hrušica, 100 let Papirnice Vevče, Levstikov tabor ob 150-letnici rojstva v Retjah, predstavitev obnovljene parne lokomotive v Grosupljem, pevski tabori v Šentvidu pri Stični, 850 let Ljubljane ...). V preteklosti smo šli tudi na gasilska slavja, na kolesarske dirke pod Urhom, zelo radi pa smo se udeležili izseljeniških piknikov v Škofji Loki in Ljubljani. Velikokrat smo bili v »noši« na raznih cerkvenih slovesnostih.

Največ vznemirjenja in priprav pa je bilo vsakič za *Obcet v Ljubljani* in za *Dneve narodnih noš* v Kamniku. Pritegnila nas je *Kmečka obcet v Kamniku* (1996), še prej pa *Kmečka obcet v Vodica* (1977) in *Kmečka obcet v Bohinju* (1978). Dobrodošli smo bili tudi v Ribnici na sejnih suhe robe in v Mengšu na Mihaelovem sejmu. Za dan državnosti bi se morali na svojo pobudo s ponosom obleči vsi, ki imajo »slovensko narodno nošo«. Z možem sva bila v »noši« na dan plebiscita za Slovenijo, za dan državnosti pa sva le tarča za turiste.

Si predstavljaš, da bi se v »narodno nošo« oblekel predsednik naše države? Župan Kamnika se je, kajne?

Olga Hvastija z avbo z zlatim čelnikom.
(Foto: Kancijan Hvastija, 10. 9. 1994.)

Mislim, da bi predsednik države požel aplavz in »narodna noša« ne bi bila več v posmeh nekaterim, ki ne želijo videti Slovenca/-ke v naši »noši«. »Narodni noši« bi dal večjo veljavo in zmedene glave ne bi več mislile, da je to pustni kostum za maškare! Samo en problem bi bil, s katero slovensko »nošo« naj se predstavi npr. na proslavi slovenske državnosti. Mogoče bi se sam odločil za »nošo«, od koder izhajajo njegove rodbinske korenine? Za gospoda Smolnikarja, prejšnjega župana Kamnika, to ni bila težka naloga.

Kaj pa, da bi si ljudje izdelali poročno obleko, ki bi bila hkrati »narodna noša«?

Na *Obceti v Ljubljani* so slovenske neveste žarele od sreče, ko so se poročile v »narodni noši« na ljubljanskem Magistratu. Marsikateri je bilo žal, da je morala »nošo« vrniti lastnici, vendar si je vsak slovenski par priboril to čast, ko so prek akcije v časniku *Dnevnik* izbirali ženinine in neveste. Če bi jaz imela »narodno nošo« za poroko, bi morala imeti tedaj dobro finančno zaledje – namreč, ko si mlad, imaš mladost in hrepenenje, z leti pa zbirko predmetov, znanje in utrujen korak.

To je odlična zamisel, vendar mladi nimajo dovolj denarja za originalno repliko.

Vztrajno vzgajaš mladi rod. Imaš občutek, da sprejema tvoje z oblačilno dediščino povezane vrednote?

Mislim, da sta že moja odrasla otroka prenesla nekaj tega navdušenja in vedenja na družino. Ko se vsi zberemo pod »marelo« in preden kam gremo, je naš dom kot neki razstavni prostor z oblekami, telovniki, rokavci, pečami, škornji, sklepanci, urami, broškami, uhani, nogavicami ... in to je način vsake predstavitve,

kar je in bo nekoč dediščina. To je tudi vzgoja! Vem, da so vsi v moji družini pridobili in še pridobivajo občutek za »nošo« kot vrednoto. Če štiriletni vnuk pokaže s prstkom na avbo in reče »je velika, ampak je lepa«, se je v njegovi zavesti že shranilo neko védenje. Sedaj je star 20 let in je ponosen, da ima svojo »nošo«. »Še bi šel v narodno nošo,« je rekel štiriinpolletni vnuk, ko smo lani utrjeni prišli iz Kamnika. Vzgoja je pravzaprav učenje od malega, otrok pa je za vse dozeten, ker se uči in zgleduje po starejših in okolici. Zato me ni presenetilo, ko so se vnuki predstavili in opisali »narodno nošo« v šoli in vrtcu. V šolskem letu 1998/99 so me obiskale tri osnovnošolke iz Osnovne šole Božidarja Jakca s prošnjo, da jim pomagam pri raziskovalni nalogi na temo *Zavijačka*. Predstavila sem jim zavijačke, dala v izbor vzorce in jih usmerila v izdelavo lastnih zavijačk. Njihovo ročno delo je uspelo, prav tako tudi raziskovalna naloga, za katero so prejele nagrado.

Kaj pa spominki? Imam dve miniaturi – avbo in zavijačko, ki si mi ju podarila pred desetletji. Jih še vedno izdeluješ?

Misel je včasih kot preblisk in ji slediš do izvedbe, in to hitre! Tako sem leta 1982 naredila prvo miniaturno avbico (po višini malo večjo od škatlice z vžigalicami) za interno licitacijo, da bi izboljšali blagajno pevskega zbora Metalka, ki si ga vodil. Tudi naslednja je nastala spontano – v imenu zbora za darilo tebi. Izdelala sem 23 miniaturnih avbic, ki se tudi po velikosti razlikujejo, tri so bile naročene, ostale so moje darilo za posebne priložnosti. Šest avbic je na tujem (Trst, Goslar – Nemčija, Celovec, Šentprimož – Avstrija, Amerika, Kanada), druge pa so doma, v Sloveniji. Avbice so narejene po starih vzorih, le razgibanega vzorca na čelniku se ne da prenesti iz originalnih predlog. Pač delam po trenutni zamisli, in ker je spominek, se včasih poigram z letnico na vidnem mestu, sicer pa se skrijem za monogramom OH.

Za darilo sem za razne lutke z avbico ali zavijačko zašila tudi »gorenjske nošice«, kakor bi rekla miniaturnim »nošam«. Za večje igrače sem poleg gorenjske zašila tudi prekmursko vsakdanjo »nošo«. Za domači okras imamo nošice s pečo, zavijačko in avbico na lutkah barbik in fantovsko nošico s škornji in klobukom, ki je par barbiki – te lutke se mi zdijo primerne za tako oblačenje. Zadnjo avbico sem izdelala decembra 2005 kot oddolžitev za podarjene stare, sicer zelo dotrajane, vendar originalne rute. Če ne bom našla primerne darila za bodočega obdarovanca oziroma obdarovanko, bom naredila novo avbico. Ko bom šla spet mimo izložbe z razstavljenimi slovenskimi spominki, tj. avbico »made in China«, me bo v srcu ponovno stisnilo. Kje si slovenski ponos!?

Kako si oblikovala skupino »narodnih noš« iz Ljubljane, ki se vsako leto v primerjavi z drugimi sodelujočimi dokaj zgledno predstavlja na *Dnevih narodnih noš in oblačilne dediščine* v Kamniku?

Turističnemu društvu Kamnik, organizatorju prireditve, smo se prijavi kot družina. Pridružili so se še sorodniki in znanci in postali smo skupina. Do leta 1994 smo imeli tablo »Ljubljana«, ki smo jo v Turističnem društvu Kamnik prevzeli in ob koncu povorke morali vrniti. Leta 1995 so bile uvedene spremembe in smo bili vsi pomešani v turistični del povorke. Zato smo imeli naslednje leto svojo tablo »Ljubljana«. Ko smo bili v Kamniku

Pomanjšana avba – delo Olge Hvastije.
(Foto: Kancijan Hvastija, 1982.)

navzoči že dvajsetič, sem našo skupino poimenovala »Ljubljanska skupina noš«. Z mozem sva si pozneje zamislila še žig z marelo, nageljčkom in napisom. Skupina ima še vedno družinsko-prijateljski značaj in vsa aktivnost obveščanja za prireditev v Kamniku je ljubiteljska.

Kako spremljaš to prireditev od tedaj, ko ste bili prvič na njej, do danes?

Če nas je kaj zmotilo, smo sproti napisali ob prijavi na prireditev v Kamniku, pa tudi spodbudne besede organizatorjem. Želje so vedno. Zdaj se nam zdi, da je predolga pot predvsem, ko se vračamo na izhodišče. Veseli me, da smo v Kamniku opaženi, sicer pa smo bili tam že enaintridesetkrat (seveda ne sami, zdaj so z nami že vnuki).

Se ti zdi, da se Slovenci dovolj zavedamo pomena oblačilne dediščine? Znamo ceniti staro in razvijati novo, ki bi se plemenitilo s starim?

Pomanjkanje narodne zavesti je vidno na več področjih, kot so tuja poimenovanja slovenskih podjetij, ansamblov, naslovi trgovin, prevzemanje tujih besed itd. Tu je še npr. uvoz »slovenskih spominkov« iz Kitajske, ki to sploh niso. Zato je težko pričakovati, da se bo zavedanje o pomenu oblačilne dediščine spremenilo samo od sebe, brez strokovnih spodbud. Za oblačilno dediščino oziroma za dogodke s slovensko tradicijo, ki niso političnega značaja, tudi ni širšega medijskega zanimanja.

Če bi bila sama še vedno delovno aktivna in zaposlena nekje, kjer bi se lahko strokovno ukvarjala z oblačilno dediščino – kaj bi zagovarjala in kaj bi najprej storila?

Če bi se še enkrat rodila, zagotovo vem, da ne bi bila šivilja, čeprav bi šivala »noše«, vezla prte, pletla in kvačkala itd. Zdi se mi, da bi se morala vsaka deklica naučiti šivanja, kot se naučiš jesti z žlico. Vprašanje, ki je aktualno zdaj, pa je, koliko je mladina ozaveščena, da si izbere pravi poklic. Sami besedi etnologija in etnografija ne povesta dovolj, da v sebi odkriješ pravo zanimanje. Zato bi v osnovno šolo po veliko letih spet uvedla obvezno ročno delo in predmet o slovenski kulturi, ki je naše drevo z mnogo koreninami. Tako bi rasla tudi naša narodna zavest!
Zapisano junija 2011.